

VIDEOTRÉNINK INTERAKCÍ jako komunikační prostředek pro podporu dětí v riziku poruch chování a s poruchou chování

Video Training as Communicative Tool for Support of Children at Risk of Behavioural Disorders and with Behavioural Disorder

Věra Vojtová

Klíčová slova

Videotrénink interakcí, analýza interakce, trénování nových vzorců interakce, teorie intersubjektivity, komunikace, permanentní výchovná krize, aktivování individuálních zdrojů, funkční komunikační vzorce

Keywords:

Video training, analysis of interaction, training of new strategies of interaction, theory of intersubjectivity, communication, persistent educational crisis, activation of individual resources, functional communicative strategies.

Anotace

Představujeme VTI jako formu podpory rodičům a dětem s bariérou ve vzájemné komunikaci a sociální interakci. Poukazujeme na možnosti uplatnění této intervenční metody ve školním prostředí v individuální i skupinové rovině.

Annotation

The article presents VTI as a form of support of parents and children with mutual communication barrier. It shows possible use of this method in school environment on both individual and group level.

Videotrénink interakcí (VTI) je intervenční metoda, která vznikla v 80. letech v Nizozemí jako odpověď na poptávku terénu. Praxe hledala metodu, která by umožnila zapojit rodiče do intervenčního procesu při ovlivňování změn v chování jejich dětí. Videotrénink interakcí umožnil realizaci intenzivní intervence v domácím prostředí, jak vyjadřuje i její původní název „*video-home training*“. Tato metoda se tak stala alternativou k intervenčním opatřením u dětí s poruchami chování založeným na segregaci v ústavní péči. V současnosti má videotrénink interakcí širší užití. Užívá se pro intervenci a poradenství všude tam, kde mohou problémy dítěte souviset s narušenou interakcí v sociálních vztazích (Biemans, 1990).

Podstatou metody je podrobná **analýza interakce** mezi dětmi a rodiči (pedagogy) a **trénování nových vzorců interakce**. Pro analýzu a zpětnou vazbu je pořizována videonahrávka interakce mezi rodiči (pedagogy) a dětmi. Intervence pak spočívá v „trénování“ celé rodiny, v upevňování a v rozšiřování pozitivních strategií ve vzájemné interakci.

Východiskem metody, byl pro její autory Aartsovou, Biemanse a Van Reese předpoklad, že rodiče a děti chtějí mít dobré vztahy, chtějí spolu dobře vycházet (srov. Matoušek a kol., 2003, Biemans, 1990). Vyzorovali, že i když v rodině panuje krize ve výchově, touží rodiče i děti po vzájemných pozitivních signálech a kontaktech. V průběhu výchovných krizí se však vzájemnými konflikty kumulují bariéry, převládá negativní komunikační vzorec a ani jedna strana není schopna bez pomoci z takto negativně laděné interakce vybědnout a osvobodit se. Klíčový význam pro rozvoj metody měla Trevarthenova **teorie intersubjektivní** jako „spojení a propojení dvou a více subjektů, které jsou aktivní v přenosu porozumění, dorozumívání se mezi sebou“ (in: Matoušek, 2003). Metoda vychází z **principu** pozitivní komunikace, kterou chápe jako základní prostředek pro **kontakt s lidmi**, který je pro vývoj dítěte životně důležitý (Berg, 1993).

V rodinách s běžným způsobem komunikace bývají děti iniciátory kontaktu, jejich aktivita přetrvává, i když nedostávají na svůj signál odpověď. Tato přirozená aktivita je projevem vývojového tlaku. Děti jsou spontánní, dynamické a aktivní, moc rády povídají. Prostřednictvím komunikace vyjadřují sami sebe. V rodině jsou to rodiče, kdo tuto komunikaci sledují a děti v jejich komunikaci doprovází. Přijímají jejich impulsy a odpovídají na ně. Reagují obvykle ve prospěch rozvoje dětí především následujícími způsoby:

1. Přijímají iniciativu dítěte, věnují pozornost druhému;
2. vzájemně se sledují a ujišťují se, že signály přijímají (sladují se);
3. na komunikaci navazují i další členové rodiny, podílejí se na iniciování návrhů, plánování, hledání řešení;
4. vyjadřují své názory za dodržování určitých pravidel.

Iniciativa dítěte je v takové situaci v souladu s komunikací. Dítě dostává na ni dostává odpověď.

V rodinách se špatným způsobem komunikace si rodiče obvykle nevědí rady s iniciativou dětí, přehlíží ji a neodpovídají na ni vůbec nebo odpovídají špatně. Interakce však může být

uvedena do pohybu jenom, když je příjem potvrzen. V rodinách s **problémovými dětmi**, v nichž dochází velmi často k situacím **bludného kruhu permanentní výchovné krize**, se často vytváří v komunikaci bariéry. V těchto rodinách rodiče obvykle řeší výchovné situace neadekvátním způsobem. Mnozí sami vyrůstali v nevhodném domácím prostředí a neznají jiné cesty výchovného vedení než přísnou kázeň a přísný trest. Nepřiměřené tresty však obvykle vyvolávají negativní nepřiměřené reakce jejich dětí a opětovně nastává trest... Je však prokázáno, že i přes špatnou výchovnou situaci přetrvává u dětí tendence k iniciování kontaktu (Berg, 1993). Rodiče však obvykle s těmito signály neumí zacházet. Stres z malé účinnosti jejich výchovných opatření je uvádí průběžně do výchovné pohotovosti spojené s tenzí. Nereagují na signály skryté v interakci svých dětí, na žádost o pozitivní kontakt. Dostávají se do situace, kdy nemají, nemohou a neumí mít radost ze svých dětí. Metoda VTI může pomoci právě takovým rodinám.

Cílem metody VTI je obnovit narušený vztah mezi rodiči a dítětem, přerušit naučené nežádoucí interakční vzorce. Terapeut pracuje především s rodiči a učí je dívat se na dítě, rozpoznávat jeho signály, reagovat na ně odpovídajícím způsobem. Rodiče nedostávají „návod k použití“. Terapeut hledá cesty k **aktivování individuálních zdrojů rodičů i dětí** ve smyslu zvyšování jejich pozitivní kapacity k řešení vlastních potíží (Schepers, Königová, 2000, in: Matoušek, 2003).

VTI je formou pomoci, která pracuje s **video nahrávkami**. Zaměřuje se na základy **správné komunikace** mezi dětmi a jejich komunikačními partnery (rodiči, vychovateli, učiteli), které využívá jako **zpětnou vazbu** úspěšných interakčních momentů a jako **motivaci** pro další změny. V další fázi pak podporuje **vytváření nových vzorců interakce** mezi rodiči a dětmi. V praxi se VTI řídí následujícími zásadami (srov. Matoušek, 2003, Biemans, 1991):

- Rodiče a jejich dobrý **kontakt** s dětmi jsou podmínkou pro pozitivní sociální atmosféru, která je základem pro rozvoj dítěte.
- Je zaměřena primárně na interakci mezi rodiči a dětmi s cílem vytvořit mezi nimi co nejlepší kontakt, **stabilizovat** výchovné prostředí v rodině dítěte.
- Probíhá v **přirozeném sociálním prostředí** dítěte – v rodině (sekundárně i ve škole). Iniciátorem změny jsou rodiče.
- **Aktivní přístup** rodičů ke změnám je prvním krokem ke zlepšení situace dítěte.

- Východiskem pro změny je **posilování pozitivních interakcí** a iniciativa samotných rodičů.
- **Terapeut má roli průvodce**, nedává návody, učí rodiče pozorovat a analyzovat. Jeho podpora směřuje k celé rodině.
- Základem terapie jsou **komunikační schopnosti rodičů**, kteří jsou pomocí videa a zpětnovazebního rozhovoru vedeni k pozorování zdrojů interakce v rodině a k chápání nových možností.
- Při pomalém přehrávání záběrů poslouží rodičům **video jako lupa**, kterou je možné odhalit mnohé, doposud často nerozpoznané iniciativy. Pokud si je rodič uvědomí, naladí se a odpoví na ně, povzbudí tak zdravý vývoj svého dítěte (Bílá, Vojtová, 2005).

Průběh VTI

Terapie je složena ze tří částí – natáčení a výběru sekvencí terapeutem, analýzy interakcí a zpětnovazebního rozhovoru s rodiči. **Nahrávání** probíhá v rodině, je zaměřeno na běžné momenty z každodenního života. Ze zhruba desetiminutového záznamu vybere terapeut typický vzorec chování, který dítě používá. Z reakcí dospělých osob vybere ty, které jsou správné. Spolu s rodiči provede **analýzu těchto záběrů**. Ukazuje jim, kdy a proč dobře reagovali. V dalším **rozboru** rodičům pomáhá chápat souvislosti fungující interakce. Rodičům nevnucuje hotový návod, jak se k dítěti chovat. Vede je k tomu, aby sami našli prvky, které v komunikaci fungují. Učí je poznávat a využívat **funkční komunikační vzorce**, které sami ovládají. Objasňuje jim, jak je mohou do budoucna využít při postupném navozování nových vzorců interakce mezi nimi a dětmi. Pomáhá jim vytvářet strategie pro postupnou změnu chování jejich dětí. K rozboru interakce jsou po určité době přizvány i děti. Jakmile se naučí interakci sledovat a analyzovat, nastává fáze, kdy rodiče s dětmi trénují interakci v určitých uměle navozených situacích. Cíl je vždy definován pozitivně, postupuje se po malých jednotlivých krocích. Záměrně se vybírají takové situační momenty, které jsou obě strany schopny řešit uspokojivě.

Video-analýza s rodiči je základní kámen podpory videotréninkem interakcí. Týká se jak mluveného slova, tak mluvy těla. Klíčovým východiskem pro změnu je, že rodiče vědí, jak uvést do pohybu pozitivní interakční vzorec. Rodiče vyhledávají ano-série ve svém chování i

v chování dětí. Následuje identifikování ne-sérií a hledání strategií pro jejich přerušení, pro změnu v ano-série. Vychází se ze základních vzorců ano a ne sérií.

Tabulka základních vzorců ano a ne sérií v interakci (Biemans, 1991)

ANO - SÉRIE	INICIÁTOR - signál	PŘÍJEMCE	NE - SÉRIE
Pozornost	- otočení se ke druhému - oční kontakt	- vstřícné otočení se - oční kontakt	- otočení se pryč - odvrácení pohledu
Naladění se	- úsměv - příjemný hlas - příjemný výraz - přitakávání	- úsměv - příjemný hlas - vstřícný výraz - přitakávání	- strnulá tvář - nepříjemná hlas. intonace - nepříjemný výraz - odmítání – pohyb hlavou-ne
Konverzace	- povídání, žvatlání - pojmenování se souhlasem - říkání ano - iniciativa při řeči	- odpovídání, žvatlání - pojmenování se souhlasem - říkání ano - iniciativa při řeči	- nereagování - opravování - říkání ne - mlčení
Střídání se	- předání slova (řady)	- vzetí si slova (řady)	- všichni mluví zároveň - nikdo nemluví - nepředávání, nepřebírání řady
Kooperace	- dávání - ptaní se	- braní si - odpovídání	- nedávání, chňapnutí po něčem - neptaní se - odpovídání ne
Řízení	- ujímání se iniciativ - komentování událostí - navrhování - plánování	- zřetelné akceptování - přijetí iniciativy a připojení se	- pasivita - odmítání usměrňovat interakci - žádná pomoc při řešení problémů

Další setkání většinou následuje po týdnu. Vyžaduje-li to případ, tak i dříve. Pravidelně dochází k rozboru nahrávky z minulého týdne a k novému natáčení. Terapie pomocí VTI je ukončena po naplnění předem domluvené zakázky. Osvědčilo se i následné setkání s rodinou s časovým odstupem od skončení terapie. Setkání slouží k ujištění rodičů o tom, jak situaci zvládají sami. Pedagog jim poskytuje **zpětnou vazbu**, jak interakce probíhá a které prvky je potřeba posilovat, popř. měnit.

Hodnocení chování (jako zpětně vazební informace) by mělo mít **formativní charakter. Jeho cílem je učit dítě novým modelům chování.** Při hodnocení pedagog analyzuje a vyhodnocuje strategie v interakci dítěte i rodiče, hledá jejich individuální cesty řešení problémových situací. Identifikuje silné stránky, které mohou být využity pro další kroky změn v chování. Formativní hodnocení chování je proces hledání a evidování postupů při řešení interakce mezi oběma účastníky – v našem případě dítěte a rodiče. Hodnocení provádí třetí strana – v našem případě pedagog spolu s rodiči i dítětem. Kvalitní formativní hodnocení podporuje pozitivní výkon a procesy učení Lynn, Fuch (1997).

Shrnutí

VTI je intenzivní krátkodobá terapie trvající od jednoho do šesti měsíců. Je to forma pomoci rodičům se vztahovými a komunikačními problémy s jejich dětmi. Nachází však také své uplatnění ve školním prostředí. Ve školách se zaměřuje na podporu sociálních vztahů uvnitř sociálního mikroprostředí. Podporuje komunikační dovednosti učitelů ve smyslu posílení jejich autority a kompetence při zvládání obtížných situací. Terapeut pracuje přímo s pedagogem podobnou cestou jako s rodiči. Vede pedagoga k vytvoření vlastního náhledu na interakční vzorce ve třídě. Ti z nahrávky zjišťují, které jejich postupy jsou u dětí efektivní a snaží se je více rozvíjet. VTI lze užít i při práci se samotnými dětmi, ve skupinách i jednotlivě.

Literatura:

- ATKINSON, R., L. *Psychologie*, 2. Vyd., Portál, Praha, 2003. s.751,
ISBN 80-7178-640-3
- BĚHOUNKOVÁ, L., VOJTOVÁ, V. *Artefletika jako strategie rozvoje sociálních kompetencí rizikové mládeže*, diplomová práce, PF MU, Brno, 2004
- BERG, P. *Video Home Training*, Center for Special Education, University Leiden, 1994
- BIEMANS, H. *Video Home Training*. Theory, method and organisation of SPIN. In: Kool, F., Rees, S. Lieshout, J., *The power to change lies within the families*. Rijswijk: Ministry of Welfare, Health and Culture Utrecht, 1990
- BÍLÁ, J., VOJTOVÁ, V. *Poruchy chování*, diplomová práce, PdF MU Brno, 2005

- MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, 1.vyd., Portál, Praha, 2003. ISBN 80-7178-548-2
- HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*, 1.vyd., Praha, Portál, 2004. ISBN: 80-7178-888-0
- BUNDSCHUH, K. *Wahrnehmen, Verstehen, Handeln*, 1.Auf., Bad Heilbrunn, Klinkhardt, 2000. ISBN 3-7815-1125-1
- GOETZE, H. *Pädagogik bei Verhaltensstörungen*, Klinkhardt, Bad Heilbrunn, 1994, s.186 ISBN 3-7815-0770-X
- KAUFFMAN, J. M. *Emotional and Behavioral Disorders of Children and Youth*, 6th ed., Simon a Schuster, New Jersey, 1997. 612s. ISBN 0-13-515974-1
- KAUFFMAN, J. M. *Characteristics of Emotional and Behavioral Disorders of Children and Youth*, 7th ed., Merrill Prentice Hall, New Jersey, 2001. 624s. ISB 0-13-083283-9
- LYNN, S., FUCHS et al. *Effects of Task Focused Goals on Low Achieving Students with and without Learning Disabilities*, American Educational Research Journal, vol.34, 1997, p. 513 – 544.
- MEIJER, C.,SORIANO, V.,WATKINS, A. *Special Needs Education in Europe*, European Agency for Development in Special Needs Education, Middelfart: 2003, ISBN: 87-90591-77-1
- VOJTOVÁ, V. *Kapitoly etopedie I., Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti. 2. rozšířené a přepracované vyd. MU: Brno, 2008, v tisku*